

1822-1830 YILLARI ARASINDA AFYON'DA ZİRÂÎ
FAALİYETLER VE İSTANBUL İLE ORDUNUN İÂŞESİ
TEMİNİNDE AFYON'UN YERİ

*Mehmet GÜNEŞ**

ÖZET

Osmanlı Devleti ekonomisinin temelini ziraat ve özellikle halkın temel besin maddesi olan hububat üretimi oluşturmaktaydı. Bir tarım ülkesi olmasına rağmen Osmanlı Devleti zamanın şartları gereği bazen İstanbul halkının ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çekmekteydi. Bu ihtiyaçların karşılanması için Osmanlı Devleti Anadolu'nun muhtelif yerlerine müracaat etmekteydi. Bu amaçla arazisi ve iklimi ziraate uygun olan Afyon'dan da çok miktarda buğday ve arpa talep edilmiştir. İncelediğimiz dönemde bir "sancak" olan Afyon, kendi ihtiyacının yanında İstanbul ve ordunun ihtiyaçlarına katkıda bulunmakta büyük bir rol oynamıştır.

Anahtar Kelimeler: Karahisar-1 Sahib, Ziraat, Ordunun İâşesi

ABSTRACT

Ottoman economic's was mainly dependent on agriculture and especially grain production which was main nutrients of population. As an agricultural state, it had faced difficulties to ensure needs of army and population. In order to provide grain stocks, Ottoman Empire also applied to the provinces contribution. For that purpose Ottoman Empire had asked grain from Afyon where it is climate and land conditions were suitable for grain harvest. In this period, as a "Sanjak", Afyon played important role in providing needs of army, İstanbul and itself.

Key Words: Karahisar-1 Sahib, Culture, Needs of Army

* * *

Osmanlı Devleti, ekonomisinin temelini ve pek çok kişinin geçim kaynağını teşkil eden ziraate ve bilhassa halkın temel besin maddesi olan zahîrenin istihsaline büyük önem vermiştir. Bu amaçla

* Arş. Grv., Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

ziraate elverişli boş arazilerin derhal ekilip-biçilmesi için sık sık emirler gönderilmiş ve halk ziraate teşvik edilmiştir. Gönderilen “ziraat emirleri” ile Memâlik-i Mahrûse’de pek çok yerde verimli arazi bulunmasına rağmen ahalinin bu araziye ekip-biçmediğinden bahsedilerek, bu boş arazilerin ekilip biçilmesi halinde zahîre hususunda hiç bir kıtlık ve sıkıntı çekilmeyeceği ifade edilmiştir. Bunun için yöneticilere, ahalden hiç kimseyi boş gezdirmeyip boş tarlaları değerlendirmeleri ve ziraat erbabından olup da tohum ve hayvanları olmayanlara gerektiği kadar tohum ve hayvan tedarik etmeleri emredilmiştir. Ayrıca bu hususta kayıtsızlık gösteren hükkâm ve zabitanın te’dfî edileceği de beyan edilmiştir.¹

İncelediğimiz dönemde pek çok Anadolu kentinde olduğu gibi, Afyon’da da ziraat, iktisâdî ve içtimâî bakımdan önemli bir yer teşkil etmekteydi. Arazisinin ziraate müsait olması ve iklim şartlarının uygunluğu, Afyon’un bir tarım şehri olmasından hiç şüphesiz en önemli âmil idi.

Afyon’un güneyi, ovalık olması sebebiyle kuzey kesimlerine nazaran daha düz ve verimli topraklara sahipti. Sandıklı, Şuhut ve Sincanlı’da geniş ovaların ve küçük-büyük çok sayıda akarsuyun bulunması, bu bölgedeki tarım ürünlerinin miktar ve çeşit olarak daha zengin olmasına imkan vermektedir.²

Afyon’da yetiştirilen tarım ürünleri içerisinde buğday ve arpa ilk sırayı almaktaydı. Belgelerde geçen “öteden berû Karahisar Sancağı kazaları zahîre yatağı yerler olduğu” ifadesi de bölge arazisinin zahîre istihsali bakımından son derece mûmbit olduğunu te’yid eder mahiyettedir.³

Ancak çalışmamıza kaynaklık eden belgelerde Afyon’da hubûbât üretimi ile ilgili fazlaca bilgi bulunmamaktadır. Bununla beraber, İstanbul halkının ve ordunun ihtiyacını karşılamak maksadıyla merkezden (İstanbul) Karahisâr-ı Sâhib’e gönderilen bazı “emir”lerden ve bu emirler akabinde yer alan pusulalar ile, Karahisâr-ı Sâhib merkez kazası da dahil olmak üzere bütün kazalara ve bazan da

¹ Afyon Şer’iyye Sicili (A.Ş.S.), Defter no (D.n): 67, varak (vr.) 126/a, Belge (B):383

² Üçler Bulduk, XVI. Asırda Karahisâr-ı Sâhib Sancağı, (Basılmamış doktora tezi) Ankara 1993, s.237

³ A.Ş.S., Dn:67, vr:109/a-110/b, B:338

merkez kazaya dahil olan mahalle ve köylere tevzi edilen miktarlardan konuyla ilgili bilgiler elde edebilmemiz mümkün olmaktadır. Herşeyden önce, Afyon'dan kendi ihtiyacı yanında, ordunun ve İstanbul halkının iâşesi için sürekli olarak İstanbul'a zahîre gönderilmesi, buranın zahîre üretimi bakımından yeterli bir sancak olduğunun göstergesidir.

İstanbul, özellikle yiyecek tüketimi bakımından Osmanlı Devleti'nde ilk sırayı almaktaydı. Bu büyük kentin ihtiyaçlarının karşılanması daha önceki asırlarda da mühim bir mesele olmuş ise de bu mesele XVIII. yy.'dan itibaren daha da büyük boyutlara ulaşmıştır. Bilhassa bu yüzyılda taşradan İstanbul'a göçlerin artması, şehrin nüfusunu artırmış ve bu durum halkı zaman zaman açlık tehlikesi ile karşı karşıya bırakmıştır.⁴

İstanbul nüfusunun sayısal büyüklüğü ve iâşesinin mutlaka temin edilmesinin zorunluluğu, eyaletlerin pek çoğunun başkentin iâşesine büyük ölçüde katılımlarını zorunlu kılmıştır. Bu konuyla ilgili elimizde pek çok belge mevcuttur. Bu belgelerde umumiyetle "Âsitâne-i sa'âdette mukîm 'ibâdullahın tevsî'-i ekvât-ı yevmiyeleri" veya "ordunun iâşesi" için zahîrenin lüzumundan bahsedilerek, bu zahîrenin geciktirilmemesi ve toplanırken halka zulüm edilmemesi, bu iş için görevlendirilen memurlara ve yöneticilere sıkı sıkı tenbih edilmekteydi.⁵

Savaş veya kıtlık dönemlerinde devlet denetimi daha da sık olmakta ve özellikle zahîre gibi hayati önem taşıyan besin maddelerine ilişkin olarak bazı fevkalade tedbirler alınabilmekteydi. Mesela, üreticilerin ürün teslim etme zorunluluğu, bazı hayati ürünlere ihraç yasağı veya bu ürünlerin mecburen ve özellikle İstanbul'a gönderilme şartı bu tedbirlerden bazıları idi.⁶

Afyon'dan sadece ordunun iâşe ve İstanbul halkının yiyecek ihtiyacı için değil, aynı zamanda, "süvari-yi 'asâkîr-i hâssa" "topkeşân" ve "mevkib-i hümayun"un hayvanları için de bol miktarda zahîre talep edilmekteydi. Nitekim 16 Rebûl-evvel 1244 (26 Eylül

⁴ Yücel Özkaya, XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı, Kültür ve Turizm Bak. Yay. Ankara, 1985, s.318

⁵ A.Ş.S, Dn: 67, vr: 93/a, B:288

⁶ Robert Mantran, 17 Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, C.I, (Çev: Mehmet Ali Kılıçbay-Enver Özcan), T.T.K, Ankara, 1990, s.172-173

1828) de Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'ndan "çokça şâir tahsili mümkün olacağından" bahsedilerek 20.000 kile arpa talep edilmiştir.⁷

Devlet, zahîre alımı için "mübayaacılar" görevlendirmişti. Taleb edilen zahire, mübayaacılar tarafından o senenin mahsulünden olmak üzere harman yerlerinden toplanmakta ve belirlenen "fiyat-ı mîriyyesi" ürün sâhibine peşinen ödenmekteydi. Daha sonra Mudanya İskelesi'nden gemilere yüklenmek suretiyle İstanbul'a gönderilerek "ambar-ı âmire"ye teslim edilmekteydi.⁸

Bu mübayaaya esnasında bazı tamahkar kimselerin, "zahîre fiyatı artar" düşüncesiyle ahaliyi kandırarak zahîrenin Mudanya İskelesi'ne nakledilmesini geciktirdiklerini görüyoruz.⁹ Devlet bu gibi gecikmelere fırsat vermemek için mahsulün bir an önce harman yerlerinden mübayaaya edilmesi için sıkı tedbirler almıştır. Zahirenin gönderilmesinde kusur ve ihmalkarlık gösteren yöneticiler bu davranışları ile İstanbul halkının ve ordunun sıkıntıya düşmesine sebep olacaklarından çeşitli cezalara çarptırılmışlardır. Mesela, Kütahya Sancağı'na bağlı Kula ve Çal kazaları nâibleri ve voyvodaları, kazalarından Dersaadet'e (İstanbul'a) gönderilmesi icab eden zahirenin ödenmesi hususunda tereddüt göstermeleri sebebiyle sürgün edilmişlerdi.¹⁰

Bu açıklamalardan sonra H. 1238 (M. 1822-23)-1244 (M. 1828-29) yılları arasında Karahisâr-ı Sâhib kazasının mahalle ve köylerinden Osmanlı ordusu ve İstanbul'un iâşesi için talep edilen buğday ve arpa miktarlarını tablolar halinde gösterelim:

⁷ A.Ş.S., Dn. 67, vr. 122/b, B. 369. Bu belgede "kile" cinsinden verilen ölçünün Afyon kilesi mi yoksa İstanbul kilesi mi olduğu belirtilmemiştir. Bu miktar, başka belgelerde verilen miktarlarla mukayese edildiğinde çok fazla olduğu dikkat çekmektedir. Krş. Tablo 2/b. 1 kile yaklaşık 25 kilo olmakla beraber bu ölçü birimi şehirden şehire ve hatta zahirenin cinsine göre değişebilmektedir. Mesela 1. Karahisâr-ı Sahip kilesi 3 İstanbul kilesine karşılık gelmektedir. Yani 1. İstanbul buğday kilesi yaklaşık 25 kg. olduğuna göre 1 Karahisâr-ı Sahip kilesi yaklaşık 75 kg gelmektedir.

⁸ A.Ş.S., Dn. 67, vr. 71/b, B. 236, vr. 107/a-108/b, B.333.

⁹ A.Ş.S., Dn. 67, vr. 112/b-112/a, B.342.

¹⁰ A.Ş.S., Dn. 67, vr. 124/a-125/b, B. 377.

Tablo:1/a¹¹

1238-1244 Yılları arasında Karahisâr-ı Sâhib Kazası'ndan talep edilen buğday miktarlarının mahallelere göre dağılımı:(İstanbul kilesi olarak)

Mahalle adı	1238 (1822-1823)	1241* (1825-1826)	1242 (1826 1827)	1244 (1828-1829)
Karaman	28 kile**	89,5	27	54
Nasarî	37	97	36	72
Cami-i Kebir	17,5	50,7	16	32
Tac Ahmet	12	38,5	16	24
Ak Mescid	12	38,5	16	24
Arab Mescidi	11,5	37	11	22
Erdiç	11,5	37	11	22
Hacı Yahya	11,5	37	11	22
Kahil	11,5	37	11	22
Hacı Mahmud	9,5	29,5	9	18
Molla Bahşî	9,5	29,5	9	18
Çavuşbaşı	9,5	29,5	9	18
Fakih Paşa	5,5	20	5,5	11
Burmali	5,5	20	5,5	11
Kubelü	5,5	20	5,5	11
Efecik	4	16,5	4,5	9
Doğancı	4	16,5	4,5	9
Yukarıpazar	4	16,5	4,5	9
Hacı Evtal	4	16,5	4,5	9
Ekeste	4	15,5	4,5	9
Hacı İsmail	3	10,5	3	6
Sinan Paşa	3	5	3	6
Sinan Halife	3	5	3	6

¹¹ Bu tablolar (Tablo 1/a ve 1/b) A.Ş.S., Dn. 67, vr. 7/b-7/a, B.36 , vr. 42/b-42/a, B.157 , vr. 94/a-95/b, B.291

vr. 118/b-118/a, B.356 ya istinaden hazırlanmıştır.

* 1241 yılı için talep edilen buğday, "fukaraya usret olduğuna binaen" "bedeliyye" (nakit) olarak tevzi edilmiş olduğundan, burada verilen miktarlar tabloda birliktelik sağlamak amacıyla "kile" ye çevrilmiştir. Ancak nakdi dağılımlarda bazı ek masrafların da dahil edilmesi söz konusu olduğundan ve belgede bu masrafların toplam olarak verilmesinden dolayı herbir mahalle ve köy hissesine düşen miktarların olması gerekenden daha fazla olabileceği muhakkaktır.

Çavuşoğlu	2,5	5	2,5	5
Zaviye	2,5	7,5	2,5	5
Hisarönü	2,5	7,5	-	5
Gökçe	9	27	9	18
Hacı Nasuh	9	27	9	18
Hacı Abdurrahman	9	27	9	18
Nahlılcı	7	22	6,5	13
Hacı Mustafa	7	22	6,5	13
Medli	6	19	6	12
Marulcu	6	19	6	12
Cansız	4	12,5	4	8
Nurcu	7,5	22	7	8
Hacı Cafer	6	19	6	12
Kayadibi	6	17,5	6	12
Dani Receb	3,5	14,5	2	4
Hacı Nuh	3,5	14,5	4,5	9
Hacı Eyüp	5	15	4,5	9
Voyvoda	5	15	4,5	9
Karamanoğlu	5	15	4,5	9
Hacı Ali	4	12	4	8
Gündoğmuş	3	7	3	6
Bedrik	5	15,5	4,5	9
Kara Katib	5	15,5	4,5	9
YEKÜN	349,5	1096	338	681

Tablo:1/b

1238-1244 Yılları arasında Karahisâr-ı Sahip Kazasından talep edilen buğday miktarlarının köylere göre dağılımı: (İstanbul kilesi olarak)

Köy Adı	H.1238 (M.1822-23)	1241 (1825-26)	1242 (1826-27)	1244 (1828-29)
Çobanlar	24	79	24	48
İssizce	23	80	22,5	45
Kalacak-ı Kebir	20,5	65	20	40
Mihail	16,5	36	16	32
Salar	14,5	25	14	22
Sülümenli	12,5	29	12,5	25

Döger	12,5	17	12,5	25
Susuz	7	19	7	14
Çorca-i Kebir	8,5	19,5	8	16
Ayvalı	8,5	25	8	22
Karaağaç	8,5	19,5	8	16
Eyret	8,5	38,5	8	16
Erkmen	8,5	19	8	16
Çakır	8,5	11	8	16
Karacaviran	6,5	19,5	6,5	12
Çorca-i Sagır	5	14	4,5	9
Elpirek	6	17,5	6	12
Süglün	6	13	6	12
Ayazini	6	18	6	12
Deper	6	20	6	12
Işıklar	6,5	23,5	6	12
Osman	6	17	4	12
Anbanas	6	19,5	6	12
İsmail	6	14	6	12
Çıkrık	6	22	6	12
Kozluca	6	12,5	6	12
Bozöyük	6	17	6	12
Çavdarlı	5	8	4,5	9
Sipsin	5	21,5	4,5	9
Sadık	5	15	4,5	9
Gebeceler	5	17,5	4,5	9
Dinar	4	12,5	4	9
Beğ	4	16,5	4	8
Kayaviran	4	13	4	8
Karaarslan	4	21	4	8
Kıllı	4	11,5	4	8
Kumartaş	3	10	3	6
Kalacık-1 Sagır	3	12	3	6
Halimuğru	3	12,5	3	6
Hacıbeğli	3,5	10	3,5	7
Kışlacık	2,5	14	2,5	5

Bostanlı	2	7,5	2	4
Akviran	2	15	2	4
Akcin	2	6	2	4
Aşağı Tandır	2	10	2	4
Belce	2	11,5	2	4
Yukarı Tandır	2	14	2	4
Köprülü	2	16	2	4
Hayranbali	2	7	2	4
Çalışlar	2	10	2	4
Liğen	1,5	5,5	2	4
İnaz	1	6,5	1	2
Çepni	1	1,5	1	2
Bayat	1	5,5	1	2
Doğanlar	-	5,5	1	2
YEKÜN	686,5	1026,5	328,5	662

Yukarıdaki tablolara baktığımızda 1238 ile 1242'deki rakamlar arasında bir paralellik olduğu dikkat çekmektedir. Ancak 1241'de bu miktarların üç katına, 1244'te de iki katına çıktığını görmekteyiz. Mevcut belgelerin kifayetsizliği bu durumu izah etmemizi güçleştirmektedir. Bununla beraber bu tarihlerin Osmanlı Devleti siyasi tarihi açısından önemli hadiselerin cereyan ettiği zaman noktaları olduğunu dikkate alırsak bu durumu en azından tahmînî olarak, izah etmemiz mümkün olabilir. 1241(1825-26) yılının 1821'lerde başlayan Mora İsyanı'nın bastırılmasında önemli bir merhaleyi teşkil etmesi, 1244 (1828-29) yılının ise Osmanlı-Rus Savaşı'nın en harîr şekilde devam ettiği bir tarih olması münasebetiyle bu dönemlerde hem ordu hem de İstanbul için zahîre ihtiyacının daha elzem olması muhtemeldir. 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Rumeli tarafına sevk edilen askerin İstanbul güzergahından geçmesi de bu şehrin zahire ihtiyacını artıran önemli etkenlerden birisi olmuştur.¹² Ayrıca 1243(1827-28)'de hububat üretiminde artış olması da Afyon'dan talep edilen miktarların artırılmasına sebep olmuş olabilir. Nitekim 15 Zilhicce 1243 (28 Haziran 1828) tarihli bir

¹² AŞS. Dn. 67. vr. 122/b, B.369

belgede “bu sene-i mubâreke muhsulâtlarında kemal-i feyz u bereket der-kâr idûğü”nden bahsedilmektedir.¹³

Taleb edilen zahîrenin miktarı tablolarda “kile” olarak belirtilmiştir. Bazı belgelerde kile'nin yanında kuruş cinsinden nakdî karşılığı da verilmekle beraber, biz mukayese edebilmek için hepsini “kile olarak belirlemeyi uygun gördük. Zahîre karşılığında para ödenmesi usulünün, ki “bedeliyye” olarak tesmiye ediliyor, daha ziyade hububat üretiminin az olduğu yerlere ödeme kolaylığı sağlamak amacıyla düzenlendiğini tahmin ediyoruz. Nitekim 21 Safer 1241 (5 Ekim 1825) tarihli bir belgede “...hınta'nın aynen i'tasında fukaraya 'usret olunduğuna binaen rahmen li'l-fukara hınta-i mezbûrun beher İstanbulî kilesi bâ-fermân-ı âlî altışar buçuk guruş bedele kat'...” olduğu ifade edilmektedir.¹⁴ Yine mahsulatın az olduğu yerlerde ödeme güçlüğü çekileceği düşüncesiyle, devletin bu bölgeler için tolerans gösterdiğini de görmekteyiz. Mesela 1240(1824-25) de mahsulün az olması sebebiyle Şuhud kazası, hissesine düşen miktarı ödeyememiş ve bunun için kaza ileri gelenleri mahkemeye gelerek kendilerine indirim ve yardım talebinde bulunmuşlardır.¹⁵

Tablo:2/a¹⁶

1238-1245 Yılları arasında Karahisâr-ı Sâhib kazalarından talep olunan buğday miktarları: (İstanbul Kilesi olarak)

Kaza adı	1238 (1822-23)	1240 (1824-25)	1241 (1825-26)	1242 (1826-27)	1243 (1827-28)	1244 (1828-29)	1245 (1829-30)
Karahisâr-ı Sâhib	1681	1681	1681	1681	1681	1343	800
Sandıklı	-	-	1609	-	-	1277,5	766,5
Şuhud	-	-	1030,5	-	-	777,5	466,5

¹³ AŞS. Dn. 67 vr. 109/a, B.338

¹⁴ AŞS. Dn. 67 vr. 42/b-42/a, B.157

¹⁵ AŞS. Dn. 67 vr. 34/b, B.136, 137,138,139

¹⁶ Bu tablolar (2/a ve 2/b)

A.Ş.S., Dn. 67, vr. 7/b-7/a, B.36

vr.45/a, B.170

vr.93/a-94/b, B.288

vr.107/a, B.333

vr.109/a, B.338

vr.118/b, B.355

vr.121/a, B.367

vr.132/a, B.401'e göre hazırlanmıştır.

Sincanlı	-	-	754	-	-	555	333
Çay	-	-	388	-	-	333	200
Karamık	-	-	235,5	-	-	222	133
Çöleabad	236	235	235,5	-	-	222	133
Bolvadin	-	-	331	-	-	277,5	166,5
Han Barçın	-	-	331	-	-	277,5	166,5
Nevahi Barçın	-	-	274,5	-	-	277,5	166,5
YEKÜN	-	-	6870	-	-	5562,5	3331,5

Tablo:2/b

1243-1245 Yılları arasında Karahisâr-ı Sâhib kazalarından talep olunan arpa miktarları (İstanbul Kilesi olarak)

Kaza Adı	1243 (1827-28)	1244 (1828-29)	1245 (1829-30)
Karahisâr-ı Sâhib	533	-	400
Sandıklı	511	-	383
Şuhud	311	-	233
Sincanlı	222	-	166,5
Çay	133	-	100
Karamık	88,5	-	66,5
Çöleabad	88,5	-	66,5
Bolvadin	111	-	83
Han Barçın	111	-	83
Nevahi Barçın	111	-	83
YEKÜN	2221	2221	1664,5

Yukarıdaki tabloya göre buğday miktarlarında Karahisâr-ı Sâhib kazası ilk sırayı almaktadır.

Tablo 2/a ya göre 1228'den 1244'e kadar merkez kazaya ait rakamlar sabit kalmakta 1244'den sonra bu miktarların düştüğü görülmektedir. Diğer kazalar için aynı şeyleri söylemek, belgelerdeki eksikliklerden dolayı, pek mümkün değildir. Çünkü tablolarda da görüleceği üzere bazı yıllara ait rakamlar bulunmamaktadır.

Tablo 2/b'de de yine Karahisâr-ı Sahip merkez kazası ilk sırayı almaktadır. 1243'ten 1245'e doğru bütün kaza hisselerinde azalmalar olduğu dikkati çekmektedir.

Karahisâr-ı Sâhib’de ziraat mevzubahis olduğunda afyon bitkisinden bahsetmemek mümkün değildir. Daha sonraki dönemlerde bu şehre ismini verecek olan afyon bitkisinin üretimi ve miktarı hakkında maalesef yeterince bilgi edinemiyoruz. Fakat elimizde bulunan bir kaç vesikadan bu bitkinin o dönemde, bilhassa dış ticarete, önemli bir yere sahip olduğunu anlıyoruz.¹⁷

İncelediğimiz dönemde uluslararası ticarete yüksek kazanç sağlayan ürünlerin başında gelen afyon¹⁸ Avrupalı tüccarlar tarafından büyük rağbet bulmuştur. Avrupalı tüccarların Anadolu’dan afyon almaya yönelmeleri bu ürünün ekimini artırmıştır.¹⁹

Yetiştirilen afyon bitkisinin ekseriyeti, İzmir’e nakledilerek “müste’mîn tüccarlara” satılmakta idi. Fakat bazan ehl-i örf ve “muhtekirler” (vurguncu) tarafından düşük fiyata alınıp, İzmir’e götürülmeyerek başka yerlere kaçırılmakta idi. Devlet bu kaçakçılığı önlemek için afyon alım-satımını tekeline almıştır. Afyon bitkisinin ehl-i örf ve muhtekirlerin tasallutundan kurtarılarak, namuslu tüccarlar tarafından alınıp-satılması için tedbirler alınmıştır. Daha önce satıcıdan alınan 60 para vergiden başka, satın alan tüccardan da her bir çekisine 60 para “kantariyye” alınması kararlaştırılmıştır. Böylece bir yandan kaçakçılık önlenmek istenirken, hem üreticinin hem de devlet hazinesinin menfaati gözetilmeye çalışılmıştır.²⁰

Afyon kaçakçılığını önlemek için alınan tedbirlerden birisi de, kaçakçıları ihbar edenlerin ödüllendirilmesi idi. “Kaçırma afyonu haber veren ve tutanlara yüz çekiden ibaret olan bir sepet afyona iki bin guruş bahşiş îtası nizamı iktizasından“ olduğu belgelerde geçmektedir.²¹

Avrupalıların bu bitkiye rağbetleri, Karahisâr-ı Sâhib dahil Anadolu’nun pek çok yerinden çiftçilerin afyon ziraatine temayül etmelerine sebebiyet vermiştir. Fakat afyondan alınan dönüm vergisi

¹⁷ A.Ş.S., Dn. 67, vr. 95/a-96/b, B. 295

A.Ş.S., Dn. 67, vr. 132/b, B. 400

¹⁸ 1825’e doğru Afyon’dan takriben 1800 küfe (her biri 50 okka) afyon ihraç edilmekte idi. Bkz. İA. “Karahisar” mad. C.6, M.E.B. Yay., s.279

¹⁹ A.Ş.S., Dn. 67, vr. 95/a-96/b, B.295

²⁰ A.g.b.

²¹ Musa, Çadırcı, Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları, T.T.K., Ankara 1991, s.118.

az iken, mültezimlerin fazla vergi koparabilmek için, çiftçinin afyon tarlalarını olduğundan büyük göstermeleri ve bu da yetmiyormuş gibi ürün sâhibini ehl-i örfe gammazlamaları, halkın afyon ziraatine ilgi ve hevesini azaltmıştır.²²

Bu mültezimler, mahsul sâhibinden alınan verginin artırılmasının devlet hazinesine ve özellikle Asâkîr-i Mansûre masraflarına faydalı olacağını beyan etmek suretiyle afyon tarlalarından fazla dönüm vergisi ve hasıl olan afyondan da fazla öşür almalarına meşrûiyyet ihdas ediyorlardı. Padişah, bu zulmün ortadan kaldırılması için bir "Afyon Emri" göndererek, haşhaş ekiminin yapıldığı yerlerde henüz haşhaş fidanları tarlalarda iken dönümleri ölçülüp, alınacak vergi miktarlarının tesbitinin yapılmasını ve bundan sonra mültezimlerin, üreticiden fazla vergi almamalarını emretmiştir.²³

Konumuza kaynaklık eden belgelerden birisinde²⁴, Karahisâr-ı Sâhib'de pamuk tarımı ile ilgili bazı bilgilere de tesadüf etmekteyiz. Söz konusu belgeye göre bu dönemde Afyon'da ve kazalarında pamuk ipliği ve kozalı pamuk üretilmekte ve pazar yerlerinde alınıp-satılmaktadır.

²² A.Ş.S., Dn. 67, vr. 95/a b-96/b, B.295

²³ A.g.b.

²⁴ A.Ş.S., Dn. 67, vr. 121/b-121/a, B.366